

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Millet Partisi'nin Doğuş Teorileri ve Parti Tipolojileri Bağlamında Değerlendirilmesi Muttaki Ünlü

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 23. 03. 2023**Kabul:** 29.05.2023**Online Yayın:**

31.05.2023

Anahtar Kelimeler: Millet Partisi
Parti doğuş teorileri
Parti tipolojileri**Kaynak Gösterimi**Ünlü, Muttaki. (2023).
Millet Partisi'nin Doğuş Teorileri ve Parti Tipolojileri Bağlamında Değerlendirilmesi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25 (1), 30-56.
DOI: 10.54838/bilgisosyal.1269877**Özet**

Türkiye'nin çok partili hayata geçmesiyle Türk siyasi hayatında sahneye çıkan partilerden biri olan Millet Partisi (MP) kısa ömrüne ve sönük geçen siyasi macerasına rağmen incelenmeye değer önemli yönleri sahiptir. II. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan uluslararası atmosfer ülkeleri yeni dünya düzeninde kendi yerlerini alma çabasına itmiştir. Bu bakımdan Türkiye'de çok partili hayata geçilmesi dikkat çekicidir. Çok partili hayatın yeni başladığı yıllarda Demokrat Parti (DP) ile mecliste muhalefet sıralarını işgal eden MP Cumhuriyet'in ilk siyasi partilerinden olmasının yanında kısa ömrüne rağmen, kapatıldıktan sonra da etkisi devam eden bir parti olmasıyla önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın temel amacı MP'yi siyasi partiler hakkında ileri sürülen doğuş teorileri ve parti tipolojileri bağlamında analiz etmektir. Çalışmada esasen "MP doğuş teorileri çerçevesinde nasıl açıklanabilir? Parti tipolojileri bakımından hangi tipe uymakta yahut yakın düşmektedir?" sorularına cevap aranmaktadır. Elde edilen başlıca sonuç olarak MP'nin doğuş teorileri bakımından parlamento içi parti kategorisine dâhil edilebileceği, katılma krizi ve modernleşme teorisi ile de ortaya çıkışının açıklanabileceği hususları gösterilecektir. Tipolojik değerlendirme yapıldığında da MP'nin bir yaklaşıma göre kadro partisi özellikleri gösterirken bir başka yaklaşıma göre bireysel temsil partisi özellikleri taşıdığı anlaşılmıştır.

1 Sorumlu Yazar: Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Esentepe Kampüsü, Serdivan-Sakarya ✉ muttakiunlu@sakarya.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-2335-9978

RESEARCH ARTICLE

Evaluation of the Nation Party Within the Context of Origin Theories and Political Party Typologies Muttaki Ünlü¹

ARTICLE INFO

Submitted: 23. 03. 2023**Accepted:** 29.05.2023**Published Online:**
31.05.2023**Keywords:**The Nation Party
Political party origin
theories
Political party typologies**To cite this article**Ünlü, Muttaki. (2023).
Evaluation Of The Nation Party Within The
Context Of Origin Theories And Political Party
Typologies. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 30-56. DOI: 10.54838/bilgisosyal.1269877**Abstract**

Being one of the political parties that made an appearance in Turkish political life with Turkey's transition to a multi-party system The Nation Party (NP) has important aspects that are worth being researched despite its short life and not-so-shiny political adventure. The international atmosphere following the World War II made countries push for their legitimate places in the new world order. In this regard the transition to a multi-party system in Turkey deserves particular attention. Sharing the opposition seats in the parliament with the Democratic Party (DP) in the first years of the multi-party life the NP has an important place not only for being one of the first political parties of the Republic but also for having a significant impact on politics even after it was proscribed. This article purposes to evaluate the NP within the context of origin theories and typologies that are put forward about the political parties. Mainly this work tries to answer the questions "How the NP can be explained in the framework of origin theories? With regards to political party typologies to which one it suits the best?". The main conclusion reached with regards to origin theories is that the NP can be included within the category of inside-parliamentary parties, that its the origin can be explained with representation and modernisation crises. In the context of party typologies, it is understood that the NP shows the characteristics of a cadre party according to one approach and the party of individual representation according to another.

1 Corresponding Author: Res. Asst., Sakarya University, Esentepe Kampüsü, Serdivan-Sakarya ✉ muttakiunlu@sakarya.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-2335-9978

Giriş

Siyasi partiler modern bir olgu olarak Türkiye'de ilk kez Cumhuriyet ile ortaya çıkmış değildir. Bir cemiyet olarak kuruluşu daha gerilere gitse de ilk siyasi parti 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile ortaya çıkmış İttihat ve Terakki Fırkası'dır. Aynı yıl kurulan bir diğer fırka Osmanlı Ahrar Fırkası olmuştur. Cumhuriyet'in ilanına kadar giden süreçte birçok başka fırka da kurulmuş ve fakat Türkiye'de iktidar olmak yahut yönetimde söz sahibi olmak üzere partilerin yarışıp seçimde aldıkları oylara nispetle yönetime ilişkin bir yer edinmesi şeklinde bir demokratik ortam 1945 sonrasına kadar oluşmamıştır. 1923'te fırka yani parti olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1946 yılına kadar siyasi alanda tek parti olarak iktidarını sürdürmüş ve başka partilerin kurulmasına müsaade edilmemesi dönemin "tek-parti dönemi" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Buna istisna olarak sayılabilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) vakaları akademik literatür içinde hak ettikleri mühim bir yere sahip olmakla beraber her iki parti de bir sene dahi yaşamadan (TCF 6 ay, SCF 3 ay sonra) kapanmak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda Türk siyasi tarihi içerisinde çok partili hayatın öne çıkan ilk partisi olması sebebiyle DP'nin müstesna bir yeri vardır.¹ Diğer taraftan DP'den ayrılmak suretiyle kurulan Millet Partisi (MP) 1950 seçimlerinde meclise giren üçüncü parti olmuştur. Fakat DP'nin kurulması dönemin iktidar partisi tarafından adeta teşvik edilirken MP böyle bir teşvikin yokluğunda ortaya çıkmış ve toplumda az da olsa belli bir karşılık bulabilmiş bir parti olması bakımından ayrı bir yere sahiptir. Çok partili hayatın önemli aktörleri olarak görülen CHP ve DP'nin akademik çalışmalar içerisinde edindiği yer yanında MP'ye olan ilginin oldukça az olduğu görül-

---

¹ Tek-parti iktidarının çok partili hayata geçiş kararı sonrasında kurulmuş ilk siyasi parti DP'dir. Fakat DP önemli bir destek göreyerek CHP'nin karşısındaki başlıca parti olmayı başarmıştır. Bu arada kurulan ilk siyasi parti Nuri Demirağ'ın kurucusu olduğu Milli Kalkınma Partisi'dir.

mektedir. Fakat MP de CHP ve DP gibi kendine has özellikleri olan ve kapatıldıktan sonra yerine kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile birlikte düşünöldüğünde 50'li yılların son çeyreğine kadar üçüncü bir taraf olarak etkili olmuş bir partidir.

Bu çalışmada MP'nin parti doğuş teorileri ve tipolojileri bağlamında nereye denk düştüğü incelenmeye çalışılmıştır. İlk olarak MP'nin tarihsel gelişmeler ışığında kuruluşu üzerinde durulmuştur. Bu bölümde MP'nin kuruluş döneminde çok partili hayata geçiş bağlamında uluslararası gelişmelere dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte Türkiye içindeki siyasi gelişmeler de bahis konusu edilerek partinin kuruluş süreci ortaya konmaya çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde doğuş teorileri ele alınmış; parlamento-parti ilişkisi, kriz teorileri ve modernleşme teorisi bağlamlarında değerlendirme yapılmıştır. Daha sonra ise MP temel parti tipolojileri bakımından bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Millet Partisi'nin Tarihsel Süreci

MP'nin ortaya çıkışı bağlamında partinin kuruluşuna giden ülke içi siyasi süreç her ne kadar önemliyse de, kolaylıkla ondan daha calib-i dikkat olduğu ileri sürölebilecek gelişmeler uluslararası alanda vuku bulmuştur. MP çok partili seçimlerin ilk kez yapıldığı 1946 yılından kısa bir süre sonra 1948 yılında kurulmuştur. Yani MP çok partili hayatın ilk kurulan partilerindendir. Çok partili hayata geçişin Türkiye'de 1946'da yani II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin hemen akabinde yapılmış olması tesadüfi değildir. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte savaşın galipleri tarafından uluslararası alanda işleyiş kazandırılmaya çalışılan düzen içerisinde demokratik bir toplum fikri esaslı bir yer işgal etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) nüfuz dairesi içinde bulunan yönetimler kendilerini demokratik bir toplum kurma yönünde bir zorunluluk altında hissetmişlerdir. Türkiye de bu yönetimlere dahil edilebilir. Fakat bundan önce Türkiye'nin içinde

bulunduğu uluslararası konumu anlamak bakımından belirleyici bir yeri olduğu ileri sürülebilecek birtakım gelişmeler yaşanmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın 1919 yılında sona ermesi ve akabindeki İstiklâl Harbi sonunda 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, 1925 yılına gelindiğinde Türkiye gibi I. Dünya Savaşı sonrası kurulmuş ülkelerden biri olan Sovyetler Birliği ile Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalamıştır. 10 yıl geçerli olan bu paktın bu sürenin sonunda taraflardan birinin aksi talebi olmadığı sürece yeniden 10 yıl süreyle uzatılması öngörülmüştür. Nitekim böyle olmuş ve 1935 yılında pakt 10 yıl süreyle uzatılmış ve fakat 1945 yılına gelindiğinde böyle devam etmemiştir. Savaşın sonunda Sovyetler, Almanya'ya mağlup olmasa bile savaş sebebiyle ciddi şekilde kaynak sarf etmiştir. Bu savaş sürecinde Türkiye'nin de Almanya karşısında savaşa dâhil olması yönünde Sovyetler tarafında bir beklenti oluşmuştur. Diğer taraftan Türkiye'nin Almanya ile de imzalamış olduğu saldırmazlık paktı Sovyetler cephesinde rahatsızlıkla karşılanmış ve bu durum Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin birbirine olan güvensizliğini pekiştirmiştir. Sürecin sonunda 1945'te Sovyetler Birliği, Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı feshetmiş, Türkiye'ye nota vermiş ve yeni bir işbirliği anlaşması için birtakım şartlar ileri sürmüştür. Bu şartlar içinde Kars ve Ardahan'ın Sovyetler'e verilmesi, Boğazlar'da üs verilmesi de bulunmaktadır (Ertem, 2010: s. 266). Böyle bir talep karşısında kalan Türkiye ABD ile yakınlaşmıştır (Ertem, 2010: 271). Diğer bir ifadeyle denilebilir ki Türkiye Sovyetler tehdidinde karşı kendini güvende hissetmek gayesiyle adeta ABD'ye sarılmıştır. Türkiye'de idareyi elinde bulduranlar süreç içerisinde Amerika'nın siyasi ve askeri desteğinden faydalanabilmek için Amerikan değerlerini benimsemek yoluna gitmiştir (Zürcher, 2000: 304). Bu değerlerin başında demokrasi gelmektedir. 1946 yılından itibaren CHP'nin önde gelen isimleri de partilerinin demokratik özellikler taşıdığını, tek partili düzenin aslında baskıyla sürdürülmediğini ileri sürmeye başlamışlardır; bilahare CHP, parti program ve tüzüğünü de-

giştirerek çok partili düzene uygun bir yapıya kavuşturmuştur (Karpat, 2010: 476).

Uluslararası alanda vuku bulan gelişmeler Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde başat etken olarak nitelendirilebilir. Öte yandan MP'nin kurulmasının tabii olarak Türkiye içindeki gelişmelerle ilgili bir kendi hikâyesi de vardır. Her Şeyden önce ifade edilmelidir ki MP'yi kuran kişiler çoğunlukla DP'den ayrılanlar olmuştur. Fakat yaygın kanaatin aksine MP sadece eski DP'lilerden müteşekkil değildir. Örneğin partinin ilk genel başkanı olan Hikmet Bayur 1946'da CHP'den ayrılmış CHP kökenli bir siyasetçidir. DP'li olmayanlar arasında bir başka öne çıkan isim Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ayrılıp MP'nin kuruluşuna dâhil olan General Sadık Aldoğan'dır. Partinin kurucuları olarak gösterilen isimler Mareşal Fevzi akmak, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli, Enis Akaygen ve Osman Bölükbaşı'dır (aylak, 2004: 138-139). Bu isimler arasında en çok öne çıkan kişi tahmin edilebileceği gibi Mareşal Fevzi akmak'tır. İstiklâl Harbi'nden başlamak üzere Cumhuriyet'in ilanı ve sonraki süreçte yaklaşık 25 yıl boyunca Mustafa Kemal'le birlikte devletin en üst kademesinde bulunan birkaç kişiden birinin Fevzi akmak olduğu ileri sürülebilir (iftçi, 2019: 972). Türkiye'de mareşal unvanına sahip iki kişiden biri olan Fevzi akmak¹ DP kurulduğunda listelerde en çok adı görölmek istenen isimlerden biri olmuştur. Öyle ki CHP'nin mensubu olarak belli bir ağırlığı olan Milli Őef İsmet İnönü'nün karşısında "onun ağırlığıyla denge teşkil edebilecek başka bir tarihi Şahsiyet" olarak görölen kişi Mareşal Fevzi akmak olmuştur (Toker, 1990: 112). Aynı Mareşal DP'nin kuruluşundan iki buçuk sene sonra 1948'de MP'nin kuruluşuna dâhil olacak ve Fahri Başkan olacaktır (Sarol, 1983: 68).

MP'nin kuruluşuna giden süreç ilginç bir Şekilde 12 Temmuz Beyannamesi ile başlamıştır. Bilindiği gibi 1946 seçimlerinin gerçek bir seçim olarak te-

---

¹ Diğerisi Mustafa Kemal Atatürk'tür.

lakki edilmemesine sebep olan sandıkların kaybolması, mazbataların değiştirilmesi, oy verilirken yapılan baskılar vb. gibi birçok hadiseler gerçekleşmiştir. Bu durum DP tarafından ciddi protestolarla karşılanmıştır. Seçim akabinde birçok ilde büyük çaplı protesto gösterileri düzenlenmiş ve sonraki süreç boyunca DP haksız şekilde iktidarda durduğunu ileri sürdüğü

CHP'ye karşı sert muhalefetini sürdürmüştür. Bu sertliğin azalması ve tansiyonun düşmesi 1947'de ilan edilen 12 Temmuz Beyannamesi ile mümkün olabilmıştır. 21 Temmuz 1946 yılında yapılan seçimler ile beyannamenin ilan edildiği gün olan 12 Temmuz 1947 arasındaki bir yıllık dönemin Türkiye'nin çok partili hayata geçişindeki en kritik öneme sahip olan dönem olduğu ileri sürülebilir (Karpaz, 1959: 169). Bu beyanname ile CHP ve DP arasında kopma noktasına gelen ilişkiler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün müdahalesiyle yatıştırılmıştır. 1946 seçimlerinde yapılan usulsüzlükler sonrası DP'nin gösterdiği sert tepki ve CHP'nin de buna olan sert mukabelesi bu bir yılda iki parti arasında çok ciddi gerilim ortaya çıkarmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi'nin ilan edilmesi işte bu gerilimi izale etmiştir. Beyanname ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü partiler üstü bir tavır göstererek iki partiyi de ikaz etmiş, muhalefete mevcudiyetinin devamından endişe etmeyeceğini ve iktidarın da muhalefetin yasal hakları dışında bir girişimde bulunmayacağından emin olacağını ifade etmektedir (Timur, 1991: 59). Böylece daha önce TCF ve SCF tecrübelerini geçirmiş Türk siyasi hayatında çok partili hayatın bu sefer geçici olmadığı anlaşılmıştır. Diğer taraftan bu beyannamenin CHP içindeki "sertlik yanlıların yenilgisi anlamına" geldiği ileri sürülmüştür (Zürcher, 2000: 311). Gerçekten de beyannamenin ilanı üzerine Başbakan Recep Peker'in istifa etmesi ve yerine Hasan Saka'nın getirilmesi Türkiye'de siyaset sahasında ılımlı bir hava oluşmasına sebep olmuştur.

CHP içinde "sertlik yanlılarının yenilgisi" olarak nitelenen 12 Temmuz Beyannamesi dikkat çekicidir ki parti içinde bir parçalanmaya sebebiyet ver-

memiştir. Zürcher'e göre İsmet İnönü'nün parti içindeki reformculardan yana çıkıp diğer tarafı kenara itmiş olması ve buna rağmen partinin parçalanmaması "CHP içerisindeki disiplinin ölçüsü"nü göstermektedir (Zürcher, 2000: 311). Fakat diğer taraftan bu vakıa DP içerisinde sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bir bakıma CHP'ye karşı muhalefette DP içerisinde birleşmiş olan DP'liler 12 Temmuz Beyannamesi sonrası DP'nin CHP'ye karşı yumuşayan tavrı konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bir grup vekil CHP'ye olan tavrı yumuşak bulmuş ve DP'nin CHP'ye hak ettiği sertliği göstermediğini savunmuştur. Fakat Genel Başkan Celal Bayar ılımlılardan yana tavrı göstermiştir. Denilebilir ki CHP'de sertlik yanlıları ve uzlaşma yanlıları bulunduğu gibi DP mensupları içinde de aynı ayırım söz konusudur. Ve iki partide de uzlaşmanın göstergesi olan "beyanname aleyhinde ve lehinde olanlar üst yöneticileri" zorlamıştır (Yeşil, 2001: 123). Yine denilebilir ki CHP'nin 12 Temmuz Beyannamesi ile şekillenen nihai ılımlı tavrı lider İsmet İnönü'nün duruma müdahale etmesiyle ortaya çıktıysa DP'de de Genel Başkan Celal Bayar'ın bu uzlaşmazlıkta "ağırlığını" ortaya koyması belirleyici rol oynamıştır (Toker, 1990: 210).¹ Sonunda DP içindeki bu duruma razı olmayan grup istifa ederek 19 Temmuz 1948'de MP'yi kurmuşlardır. Yani CHP içindeki gruplaşma liderin ağırlığını ılımlılardan yana koyması bir parçalanmaya varmamış ve fakat DP içinde aynı durum yeni bir partinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan DP içinde yaşanan bu ayrılıkların DP'nin "daha tutarlı bir parti" haline gelmesine de sebep olduğu söylenebilir (Zürcher, 2000: 312).

CHP ve DP arasında oluşan ılımlı havadan rahatsız olan MP'nin kurucuları DP'nin yeterli muhalefeti yapmadığını ileri sürmüşlerdir (Çevik, 2022: 30). Onlara göre "*CHP'den iktidar ancak, dişe diş, göze göz bir savaşıla alınır!*"

---

¹ Celal Bayar'ın partideki mevcudiyetinin ve tavrının DP'nin devamını sağlamada çok ciddi payı olduğu anlaşılmaktadır. Parti içinde gerçekleşen bu parçalanmaya rağmen DP yoluna devam edebilmiştir. Samet Ağaoğlu'na göre MP'nin kuruluşunun DP'ye verebileceği zararların önlenmesi "yüzde seksen Bayar'ın sayesinde" gerçekleşmiştir (Ağaoğlu, 1992: 223-224).

(Toker, 1990: 210). Bu bağlamda 12 Temmuz Beyannamesi DP'ye yöneltilen muvazaa isnadının kökeni olarak ortaya çıkmaktadır. Mareşal Fevzi Çakmak İstanbul'da yaptığı bir beyanatta 12 Temmuz Beyannamesi'ni bir "muvazaa vesikası addettiğini" ifade etmektedir (Ağaoğlu, 1992: 207). DP'nin 12 Temmuz Beyannamesi karşısında ılımlı bir tavır ortaya koymasına MP kurucularının en çok dile getirdiği ve en etkili olduğu ileri sürüle

bilecek suçlama budur. Yani DP'nin CHP karşısında gerçek bir muhalefet partisi olarak değil ve fakat bir danışıklı dövüş dahilinde yer aldığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla MP "sadece iktidara karşı değil, Demokrat Parti'ye karşı da şiddetle cephe" almıştır (Eroğul, 1990: 35). Danışıklı dövüş yani muvazaa suçlaması esasında daha önce yaşanan Serbest Fırka tecrübesine bir göndermedir. Bilindiği gibi SCF bir muhalefet partisinin eksikliğinin hissedilmesi, tek parti iktidarının Türkiye için beynelmilel sahada oluşturduğu menfi imaj sebebiyle dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla Fethi Bey tarafından kurulmuştur. SCF'den evvel, kuruluşuna giden sebep bir parti içi muhalefet olan TCF kısa sürede kapatılmıştır. Bunun üzerine yaklaşık 6 sene sonra 1930 Ağustos'unda iktidarın CHP'ye karşı giderek artan ve kendini hissettiren muhalefeti bir araya getirmek suretiyle kontrol altına almak ve Batılı ülkelerin gözünde Türkiye'nin saygınlığını arttırmak gayesiyle SCF'nin kurulmasını sağladığı ileri sürülebilir. İç siyasetteki muhalefet bakımından burada istenen şey "muhalefet görevini" üstelenen ve fakat Mustafa Kemal'e "sadık kalacak" bir parti olmuştur (Karpat, 2010: 151). Fakat SCF çok geçmeden, yaklaşık 3 ay sonra halkın partiye beklenenin çok üstünde bir teveccüh göstermesi ve bunun tehlikeli görülmesi neticesinde kapanmıştır.

Çok partili hayata geçişte SCF denemesi önemli bir yer tutmaktadır ve burada en dikkat çeken husus partinin bir muvazaa yani danışıklı dövüş partisi olarak görülmesidir. SCF'nin mevcudiyetinin arzu edilmesinde iktidar partisnin kendisine karşı yükselen muhalefetin karşılık bulabileceği bir başka

parti olmasını istemesiyle birlikte esas önemli olan bu muhalefet partisinin kendisine sadık bir organizasyon olmasıdır. Dolayısıyla bir danışıklı dövüş söz konusudur ve MP'nin DP'yi suçlarken öne çıkardığı bu husus SCF'nin bu konumuna gönderme olarak öne çıkmaktadır. Gerçekten de "DP'nin kuruluşunda da, tıpkı SCF gibi, danışıklı ve güdümlü bir siyâsî süreç izlenmişti[r]" (Koçak, 2012: 165). Yani MP aslında DP'nin SCF gibi bir bakıma sadakatini CHP'ye teslim ettiğini iddia etmiştir. DP'nin ise bu suçlamayı reddetmekle beraber CHP ile yakınlaşmasına olan cevabı bunun bir "taktik" olduğudur. 12 Temmuz Beyannameşi üzerine CHP liderleriyle görüşülmesi bile parti içinde bir rahatsızlık konusu olmaktadır ve DP liderlerinin İstanbul'daki bir buluşmasında müstakbel MP kurucularından Mareşal Fevzi Çakmak'ın da olduğu birkaç kişi Celal Bayar ve Adnan Menderes'e şu soruyu yöneltmiştir:

"Niçin İnönü ile görüşüyorsunuz?"

Menderes şu mukabelede bulunmuştu:

'Biz taktik yapıyoruz. Ona emniyet veriyoruz.' (Toker, 1990: 212)

DP'nin kendisine yöneltilen muvazaa iddiası partinin ilk yıllarında onu en çok rahatsız eden suçlama olmuştur. Aslında bu suçlama partinin ilk kurulduğu zamanlarda CHP tarafından da yapılmıştır. Ve nitekim Celal Bayar 1946 yılında, yani henüz MP siyaset sahnesinde yok iken yaptığı bir açıklamada muvazaa isnadını partilerinin karşılaştığı ilk zorluk olarak ifade etmiş (Toker, 1990: 84), ayrıca bunun iktidar partisi tarafından propaganda edildiğini dile getirmiştir (Koçak, 2012: 168-169). Bir açıdan Fakat daha sonra bu isnadın kendi içlerinden çıkan bir grup tarafından dile getirilmesi DP'nin işini daha da zorlaştırmıştır. Üstelik bu grubun DP'den ayrılıp MP'yi kurması ve kendini CHP'ye karşı duran gerçek bir muhalefet olarak takdim etmesi dikkat çekicidir. Bu bakımdan MP'nin kurulmasının siyaset sahasında dengeleri etkilediği söylenebilir. Karpat'a göre MP'nin muvazaa suçlaması Türk siyasi hayatında bir "etki" ortaya koymuş ve bu, DP'yi CHP karşısında daha etkin bir muhalefet yapmaya itmiştir (Karpat, 2010: 508).

Öyle ki DP zamanla "CHP'ye karşı sert önlemler almaya" ve hatta "bunu bir çizgi haline getirmeye" başlayacaktır (Vatandaş, 2016: 361).

Öyle anlaşılıyor ki MP'nin yüksek sesle dile getirdiği muvazaa isnadı aslında DP'nin kuruluşundan itibaren kamuoyunda da karşılık bulan bir iddia olmuş ve bu durum isnada cevap vermekte DP'yi daha güç bir duruma sokmuştur. Koçak'ın ifade ettiğine göre DP'nin kurulmadan önce CHP ile yaptığı görüşmeler kamuoyunca bilinmektedir ve bu durumun siyasi anlamda bir "pazarlık" yahut "uzlaş" arayışı olarak değerlendirilmemesi dönemin atmosferinde gerçekçi sayılamayacak bir durumdur (Koçak, 2012: 166). Yani iktidar partisi tarafından kurulmaya bir bakıma teşvik edildiği yukarıda ifade edilen DP'nin bu durumu, ortaya çıkmasına imkân veremeliğiyle bir avantaj gibi görünebilirse de esasında daha çok bir dezavantajdır. Nitekim Metin Toker bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Herhalde 1946'nın başında, DP için bir handikap, iktidardan gördüğü yakınlıktı" (Toker, 1990: 84).

MP her ne kadar kendini gerçek muhalefet olarak takdim etse de bu tavır seçmen nezdinde arzu ettiği karşılığı bulamamıştır. 1950 seçimlerinde DP'nin %55,2, CHP'nin %39,6 oyuna karşılık MP %4,6 oy alabilmiş ve yalnız 1 milletvekili çıkarabilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2012: 25) Liste usulü çoğunluk sistemi sebebiyle oyların sandalye sayısına yansımaları en çok DP'nin lehine görünmektedir. DP 416 milletvekili, CHP ise 69 milletvekili elde etmiştir. Bu durum ise 46 seçimlerinin akabinde Meclis'te oluşan tabloyu 1950'de tersine çevirmiş, DP iktidar partisi olurken CHP muhalefet konumuna geçmiştir. Gerçek muhalefet olduğunu ileri süren MP mecliste yalnız Kırşehir'den milletvekili seçilen Osman Bölükbaşı ile temsil edilebilmiştir.

MP 1950 seçimlerinden sonra giderek kargaşanın hâkim olduğu bir parti haline gelmiştir. İlk büyük parti kongresinden itibaren parti içinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, sonunda 1948 yılında kurulan MP 5 yıl sonra 1954 yılında kapatılmıştır. Kongrelerde yaşanan anlaşmazlıklara örnek olarak

Atatürk'ün mezarına çelenk koyma tartışması verilebilir. 1950 yılındaki ilk kongrede de tartışılan bu husus parti mensuplarından birçoğunun Atatürk'ün mezarına çelenk gönderilmesi teklifine karşı çıkması, buna mukabil bir kısmının da bunu arzu etmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aynı tartışma 1952 yılında yapılan üçüncü parti kongresinde bu sefer daha şiddetli şekilde yaşanmıştır. Çelenk gönderilmesi hususu iki kez oya sunulmuş ve çoğunluğun oylarıyla reddedilmiştir. Devam eden süre boyunca gerçekleşen kargaşalar neticesinde partinin önde gelen ismi Hikmet Bayur ve birtakım delegeler¹ kongreyi terk etmişlerdir. Daha sonra Haziran 1953 yılında en gergin kongre yaşanmıştır. Bu dördüncü kongre akabinde Hikmet Bayur'un² da içinde olduğu birtakım partililer istifa etmiş ve gerekçe olarak MP'nin Atatürk inkılaplarına cephe alan bir yola sevk olunduğunu öne sürmüşlerdir (Eroğul, 1990: 78). Bu dördüncü kongre MP'nin sonunu getirmiş ve kongredeki açıklamalar Atatürk inkılaplarına yönelik bir "tehdit" olarak değerlendirilmiştir (Ahmad, 2010: 72). Netice itibariyle önce "Atatürk inkılapları aleyhinde bulunmaktan ve irticayı istismar etmekten" geçici olarak kapatılan MP (Zümrüt, 2004: 387), daha sonra 27 Ocak 1954 tarihinde, dördüncü kongrede yaşanan olaylar üzerinden "din istismarı ve Atatürk düşmanlığı" gibi sebeplerin de dahil olduğu (Zümrüt, 2004: 386) fakat esas olarak "laikliğe aykırı politikalar ürettiği" gerekçesiyle kapatılmıştır (Çaylak & Kaymal, 2021: 51). MP'nin kapatılmasının ardından bir ay bile geçmeden Osman Bölükbaşı Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adıyla yeni bir parti kuracaktır. Bu yeni parti MP'nin devamı olarak addedilmektedir. Fa-

---

¹ Hikmet Bayur gibi partinin önde gelen isimleri bu tartışmalar sırasında MP'nin Atatürk'ün mezarına çelenk gönderme teklifini müdafaa etmişlerdir. Bununla birlikte her fırsatta MP'nin Atatürk inkılaplarına muhalif bir parti asla olmadığını, bilakis onları benimsediğini ifade etmeye çalışsalar da MP'nin kapatılması hakkındaki yargı sürecinde önüne çıkan ilk konulardan birisi Atatürk inkılaplarına muhalefet olacaktır.

² Bayur 1950'li yıllarda yazdığı birçok yazılarında Atatürk devrimlerini ve Kemalizmi benimsediğini ifade etmiş bir siyasetçidir (Çakmak & Pehlivanlı, 2022: 67).

kat yeni kurulan partide Atatürk inkılaplarının karşıtları tasfiye edilmiş olacaktır.

Doğuş Teorileri Açısından Millet Partisi

Siyaset sahası içinde modern bir olgu olarak siyasi partiler bir ülkenin siyasi karakterini anlamlandırmak için incelenmektedir. Bu amaçla siyasi partiler çeşitli kıstaslar ortaya konularak kısımlandırılmış, analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 1951 yılında yazılan Maurice Duverger'nin Les Partis Politiques adlı eseri bir dönüm noktası kabul edilmektedir. Maurice Du

verger kökenleri açısından partilerin önce parlamento ile ilişkilerine bakmış, partileri parlamento içinde ve dışında doğan partiler olarak ikiye ayırmıştır. Partilerin doğuşunu bu ilişkiye göre açıklayan teoriye "kurumsal teori" denmektedir. Bu bağlamda Duverger partilerin ortaya çıkışını ve gelişimini parlamentonun devlet mekanizması içindeki konumuna bağlı olarak değerlendirmiştir. Yani ona göre parlamento'nun yetkileri genişledikçe, devlet mekanizması içinde parlamento'nun fonksiyonları arttıkça siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tarihsel olarak önce parlamento içinde doğan partilerin mevcudiyeti söz konusudur. Diğer taraftan bazı partiler de parlamento dışında doğmuştur (Duverger, 1974: 16).

Parlamento içinde doğan partiler genellikle önce parlamento grubu olmakla başlar. Daha sonra seçim komiteleri teşkil edilir; bundan sonra da "bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulur." (Duverger, 1974: 16). Bu grupların çıkış noktası da fikir ayrılıkları olabilir. Bir ülkede seçimler dahi olmasa, yani dolayısıyla seçimler için farklı grupların ya da partilerin yarışması söz konusu olmasa bile ele alınan meselelerde fikir ayrılıkları yaşanabileceği için parlamento grupları ortaya çıkabilir. Duverger'ye göre bu gruplaşmaların partiye dönüşmesi için grup mensuplarının ilişkilerinin "kişisellikten çıkıp kurumsallaşması" yeterli olmaktadır (Duverger, 1974: 23).

Parlamento dışında doğan partiler ise diğerlerinden farklı olarak parlamento içinde temsil edilme imkânı ele geçirememiş gruplar tarafından teşkil edilir. Bu gruplara örnek olarak işçi sendikaları, tarım kooperatifleri, dernekleri, fikir kulüpleri ve dinsel kuruluşlar verilebilir (Kapani, 1998: 162). Bu gruplar zaman içerisinde seçimleri kazanarak iktidar olmak ve görüşleri doğrultusunda ülke idaresine yön vermek gayesiyle parti kurarlar. Parlamento dışından doğan partiler parlamento içinden doğan partilere göre daha merkezî olmakta ve gelişme yönü yukarıdan aşağıya doğru olmaktadır (Duverger, 1974: 28). Bununla birlikte parlamento dışında doğan partiler "daha tutarlı ve disiplinli" olmaktadır. Parlamento dışında doğan partilerde teşkilat birimlerinin birbirleriyle bağ kurmaları doğal bir süreç şeklinde gelişirken parlamento içinden doğan partilerde "sadece, birkaç milletvekilinin parlamentoda bir arada bulunuşundan hareket edip bütün bu bağlantıları bizzat yaratmaları gerekir" (Duverger, 1974: 29).

MP kökeni bakımından parlamento içinde doğmuş bir partidir. Partinin kurucu isimleri çoğunlukla DP'nin üyeleri olarak parlamento içinde faaliyet göstermeye devam ederken bir muhalif hareketin neticesi olarak DP'den ayrılmış ve MP'yi kurmuşlardır. Duverger parlamento içinde doğan partileri anlatırken onların yöresel, ideolojik yahut ortak çıkar gibi etkenlerle bir araya gelen insanlar tarafından kurulduğundan bahseder (Duverger, 1974: 17-18). MP hadisesinde ise ciddi bir ideolojik ayrımın olmadığı ileri sürülebilir. Esasında ideolojik farklılıkların özellikle MP'nin kuruluşundan sonra zaman içinde kendini göstermeye başladığı da anlaşılmaktadır. MP'nin kuruluşu aşamasında DP'ye itiraz eden partililerin itirazlarının odak noktası ideolojik değil, yöntemle alakalıdır. 12 Temmuz Beyannamesi akabindeki tartışmalarda ortaya çıktığı gibi MP'nin müstakbel kurucularının DP'nin "nasıl" bir tavır takınması gerektiği konusundaki görüşlerinin diğer partililerden ayrıldığı bir gerçektir. Bu ise DP'nin ideolojisinde, savunduğu fikirlerde yahut öne sürdüğü siyasi politikalara yönelik bir itiraz değil, 1946 seçimleri sonrasında teşkil eden meclisteki iktidar partisi üstünlüğünün ve

hükümetin gayrimeşru olduğu yönündeki tavrın yok olmasına yahut yumuşamasına ilişkin bir itirazdır. Dolayısıyla DP'de hâkim hale gelen bu tavra karşı bir ortak görüşte birleşme söz konusudur. Bu ortaklık 12 Temmuz Beyanamesi neticesinde gün yüzüne çıkmıştır. Diğer taraftan MP, DP'nin kuruluşunda olduğu gibi bir teşvikle karşılaşmamıştır. Çok partili hayata geçişte uluslararası konjonktürün etkili olduğu yukarıda ifade edilmektedir. Bu uluslararası konjonktürün bir uzantısı olarak DP, kuruluşuna giden süreçte daha önceki TCF ve SCF tecrübelerinde olduğu gibi bir engelleme ile karşılaşmamış, bilakis partinin kurucuları CHP'den ayrılıp yeni bir parti kurmaya teşvik edilmiştir. Nitekim İsmet İnönü DP'lilerin CHP içinde bazı kararlara olan muhalefetine karşılık "Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler." demiştir (Toker, 1990: 67). MP söz konusu olduğunda ise öne çıkan tek hususun görüş ayrılığı yaşayan parlamento mensuplarının Duverger'nin ileri sürdüğü şekilde ortak görüş çerçevesinde bir araya gelmeleri olduğu görülmektedir.

Doğuş teorilerinin bir diğeri de kriz teorileridir. Buna göre geleneksel sistemden modern sisteme geçilirken siyasal sistemler bazı kriz durumlarıyla karşılaşır. Bu kriz durumlarında siyasal sistemin vereceği tepkiye göre ileride şekillenecek bir yapı öngörülmektedir (İnanç, 2007: 12). Siyasi krizler savaşlar, enflasyon, buhran, kitlesel göç, ani nüfus artışı; yahut eğitim sisteminde, meslek biçimlerinde, tarım ve endüstriyel gelişimde yaşanan daha az belirgin değişiklikler; yahut da kitle iletişim araçlarının gelişmesi gibi değişikliklerden etkilenebilir (La Palombara & Weiner, 1966: 14). Siyasi partilerin oluşması bakımından üç tür kriz olduğu ileri sürülmektedir: Meşruiyet krizi, bütünleşme krizi ve katılma krizi (La Palombara ve Weiner, 1966: 14). Meşruiyet krizi "siyasal sistemin yönetiminde kimlerin söz sahibi olacağını ve bu kişilerin sistemi nasıl yönetecekleri konusunda doğan anlaşmazlıktan" kaynaklanmaktadır (Sarıbay, 1994: 112); bütünleşme krizi toplumun "uluslaşma" sürecinde toplumla bütünleşemeyen gruplarca

partilerin ortaya çıktığını öne sürer ki bunlar genellikle azınlık gruplarıdır; katılma krizi ise siyasal sisteme katılmak isteyen grupların bu isteğinin reddedilmesiyle ortaya çıkmaktadır (İnanç, 2007: 13).

Kriz teorileri açısından MP'nin ortaya çıkışı değerlendirildiğinde en açıklayıcı olanın katılma krizi olduğu söylenebilir. MP'nin kurulduğu dönem çok partili hayatın daha ilk yıllarıdır ve siyasal anlamda bir çoğulculuktan söz edilememektedir. Yani birçok farklı görüşün kendine karşılık bulabildiği bir parti çeşitliliği mevcut değildir. Tek parti dışında bir temsiliyet imkânı ortaya çıkaran DP'nin de en büyük özelliği "CHP olmamak" olarak görünmektedir. Nitekim DP liderlerinin tamamı CHP kökenlidir ve birçok fırsatta CHP ile ideolojik olarak pek bir farkları olmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla DP içinde aslında tek parti iktidarına muhalefet eden birçok farklı görüşün kendine yer bulduğu söylenebilir. MP kurucuları ise yukarıda ifade edildiği gibi bir görüş ayrılığı sebebiyle yani aslında belki de önceden de var olan bir görüş ayrılığının ortaya çıkmasıyla kendi partilerini kurmaya yönelmişlerdir. 12 Temmuz Beyannamesi'nin ilanı ile CHP'ye karşı sert tavrını yumuşatan DP yönetimine muhalefet ederek kendi siyasi görüşlerinin yer bulabileceği bir oluşum yoluna gitmişlerdir. MP'nin ortaya çıkmasında esas belirleyici olanın DP yönetiminin tavrı olduğu ileri sürülebilir. Yukarıda ifade edildiği gibi Genel Başkan Celal Bayar'ın DP içindeki ılımlılardan yana tavır alması partinin de tavrı haline gelmiştir. Celal Bayar'ın gösterdiği tavır bir yana bırakılırsa parti içerisinde ılımlıların sayıca bir üstünlüğü olduğu görülmektedir. Nitekim DP'lilerin bir kısmının istifa edip MP'yi kurması ve 1949'da diğer bir eski DP'li grubun MP'ye katılmasıyla meclisteki DP grubunun sayısı yarıya azalmıştır (Zürcher, 2000: 312). Doğuş teorilerinin bir diğeri olan modernleşme teorisi siyasal partilerin modernleşmenin bir uzantısı olarak ortaya çıkmasından hareketle bir açıklama yapar. Modernleşme bir bakıma siyasal partilerin ortaya çıkışı için müsait ortamı oluşturmuştur. Bu açıdan modernleşmenin sosyo-ekonomik tarafı hesaba katılırsa sosyo-ekonomik durumla siyasal partiler arasında bir ilişki

kurulabilmektedir. Diğer bir ifadeyle sanayileşmiş, kentleşmiş, okur-yazar oranı yüksek, kişi başına düşen milli gelirin yüksek olduğu ülkelerde insanlar "toplumsal koşulları kendi eylemleri ile değiştirebilecekleri fikrine sahiptirler" (İnanç, 2007: 15). Böyle bir ortamda siyasal katılma talepleri, muhalefetin ortaya çıkışı ve adalet kavramının gündeme getirilişi daha kolay olabilmektedir. Böylece belli bir görüş etrafında toplanan insanlar siyasi partileri teşkil edebilmektedirler.

MP'nin ortaya çıkışı kısmen modernleşme yolunda bir adım olarak görülebilir. Her ne kadar modernleşme teorisi tek parti iktidarı karşısında konsolide olabilmiş bir parti olarak DP'nin ortaya çıkışını açıklamaya daha uygun görünse de MP'nin kuruluşunun da bir ölçüde modernleşmeyle ilgisi olduğu görülmektedir. Her şeyden önce MP'nin kuruluşu da Türkiye'de çok partili hayatın ilk yıllarına rastlamaktadır. Bu bağlamda çok partili hayatın modernleşme ile ilgisi modern bir olgu olan siyasi partilerin ilk kez ortaya çıkmış olması değil ve fakat bir çoğulcu ortamın hayat bulmasıdır. DP'nin kuruluşunda anti-demokratik uygulamaları nedeniyle iktidar partisini eleştirmesi ve partinin adından da anlaşılabilceği gibi en büyük vurgunun demokrasi olması modernleşme bağlamında dikkat çekicidir. Benzer bir şekilde MP de kendisini liberal olarak tanımlamış ve hatta partinin kurucuları liberalizmin temsilcilerinin kendileri olduklarını ileri sürmüşlerdir (Karpaz, 2010: 507). Hürriyete engel olarak gördükleri CHP'ye olan muhalefetin yumuşamasına karşı çıkmışlar ve kendi partilerini kurmuşlardır.

Parti Tipolojileri Açısından Millet Partisi

Siyasi partiler ortaya çıkışlarından başka açılardan da incelenmiş, gruplara ayrılmıştır. Partilerin içyapıları, örgütlenmeleri, sosyal tabanları ve ideolojileri diğer değerlendirme kıstaslarından bazılarıdır. Bu minvalde siyaset bilimciler tipolojiler geliştirmiştir ve bunlar akademik hayatta ciddiye alınmaktadır.

Parti tipolojileri söz konusu olduğunda en temel tipoloji Duverger'ninkidir. Duverger partileri kadro ve kitle partisi olarak ikiye ayırmaktadır. Buradaki ayırım kadro ve kitle terimlerinin anıştırabileceği gibi partilerin üye sayıları yahut benimsedikleri seçmen sayısı üzerinden değildir. Ayırım noktası partilerin yapısıdır (Kapani, 1998: 168). Kadro partileri üye sayılarını artırmak için bir çaba sarf etmekten geri duran, dolayısıyla örgütlenmeyi gereksiz gibi gören partilerdir. Bu gibi partiler örneğin üyelerinden aidat almazlar. Daha çok toplum içinde nüfuz ya da servet sahibi insanlarla bütünleşmeye çalışırlar yahut onları bir araya getirme çabası içindedirler. Teşkilatları seçim zamanları aktif çalışırken diğer zamanlarda pasif kalmaktadır. Tarihsel olarak kadro partileri kitle partilerinden daha önce ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan kitle partileri üye sayısına önem verirler. Partinin masrafları üyelere alınarak aidatlarla karşılandığı için üye sayısı önemlidir. Güçlü bir ideolojiye sahip olan bu partiler sadece seçim zamanlarında değil her zaman faaliyet gösterirler. Ayrıca kadro partileri üyeleri arasındaki bağlantıların zayıf olduğu ve merkezinin çok güçlü olmadığı bir parti tipolojisi oluştururken kitle partilerinde merkez güçlüdür ve üyeler arasındaki bağlantı sıkıdır (Duverger, 1974: 114).

MP kuruluğu itibariyle bir kadro partisi özellikleri göstermektedir. Bir araya gelmiş seçkin bir grup tarafından kurulmuş ve yönetilmiş bir parti olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadro partilerinde olduğu gibi teşkilatı çok güçlü ve yaygın olmamış, dolayısıyla bir ölçüde seçkinlere münhasır bir parti olarak kalmıştır. Merkeziyetçiliğin zayıf olması ve üyeler arasındaki bağlantının çok güçlü olmaması MP'de görülen bir başka kadro partisi özelliğidir. Bu durum en çok partinin kapanma sürecinde kendini göstermektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi MP 1950 seçimlerinden sonra kendi içinde ciddi karışıklık ve kargaşaya yaşayan bir parti olmuştur. Atatürk'e çelenk gönderme tartışmalarında görülebileceği gibi parti içinde bir görüş birliği yoktur. Parti 1954 yılında Atatürk inkılaplarına muhalefet ve irtica gibi suçlamalarla kapatılmadan önce bir çalkantı halindedir. 1953 yılındaki dördüncü yani son

kongresinde yaşanan tartışmalar üzerine partinin önde gelen isimleri istifaya etmiştir. Kongre daha başında kongre başkanının seçilememesinden dolayı krizle açılmıştır. Sonrasında Genel Başkanın seçimi sırasında yapılan tartışmalar parti içindeki ciddi fikir ayrılıklarını daha da açık şekilde ortaya çıkarmıştır. Sonunda da partinin "devrimcilik ya da muhafazakarlık" (Züm-rüt, 2004: 358) yollarından birini tercih etmesi gerektiğini ileri süren önem-li isim Hikmet Bayur ve onu takip edenlerin istifasına varmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi MP mensuplarının çoğunluğunu DP'den ayrılanlar oluş-turmuş, onların bu ayrılıklarıyla DP daha "tutarlı" hale gelmiştir. Fakat bu, partiden ayrılanların DP'de hakim tavra muhalefet dışında kendi içinde bir bütünlük taşıdığı anlamına gelmemektedir. Nitekim MP kongrelerine de hakim olan şey üyeler arasındaki şiddetli tartışmalar ve karışıklık olmuştur. Metin Toker bu durumu DP'den ayrılanların tabiatındaki "anarşistlik" ola-rak ifade etmiş, bu sebeple yeni teşekküllerinin de parçalandığını ifade et-miş ve *"Türkiye'de hiçbir parti bu MP kadar metamorfoza uğramamıştır."* demiştir (Toker, 1990: 234). Bütün bunlar kadro partilerinde merkezizetçi-liğin güçlü olmaması ve bunun bir uzantısı olarak parti içi disiplinin zayıf olmasıyla alakalıdır.

Bir diğer tipoloji Sigmond Neumann'a aittir. Ona göre siyasal partiler "bi-reysel temsil partileri" ve "sosyal bütünleşme partileri" olmak üzere ikiye ayrılır. Bireysel katılma partilerinin çalışmaları neredeyse sadece seçim zamanıyla kısıtlıdır (Kapani, 1998: 189). Yani bu partiler seçim zamanı geldiği zaman aday gösterirler, bunun dışında neredeyse hareketsizdirler. Buna ilaveten seçilen adaylar partilerine karşı sorumluluk hissi taşımazlar. Yani istedikleri gibi hareket edebilirler, partilerinin bu anlamda bir baskısı söz konusu değildir. Bu açıdan sosyal bütünleşme partilerinin ideolojik yönden esnek ve parti içi disiplin bakımından da zayıf oldukları söylenebi-lir. Parti olgusunun demokrasilerde temsil ilkesinin gerçekleşmesi için bir araç olduğu kabul edilirse Neumann'ın ortaya koyduğu bireysel temsil par-tileri kategorisinin bir bakıma parti olgusuna tam uymayan bir tarafı var gi-

bidir. Öyle ki günümüzde örnekleri de azalmıştır. Yine de bireysel temsil partilerine örnek olarak ABD'deki Cumhuriyetçi Parti ve Demokratik Parti gösterilebilmektedir (Kapani, 1998: 190). Sosyal bütünleşme partileri ise ideolojik özelliklerin ve örgütsel yapının güçlü olduğu, üyeleriyle yakın bağ içerisinde olan partilerdir. Bu partiler üyeleriyle adeta bütünleşiktir. Bu tip partilerin "kentleşme" yahut "endüstrileşme" süreçlerinde "yalnızlaşan" grupları bir araya getirme, bütünleştirme gibi bir hedef tuttukları söylenebilir (Kapani, 1998: 190). Ayrıca Neumann bu bütünleşmenin demokratik olup olmayışına göre "demokratik bütünleşme partileri" ve "toptan bütünleşme partileri"nden bahsetmektedir (Kapani, 1998: 190-191). Toptan bütünleşme partilerinde ideolojik yön ve üyeler arasındaki bağlantı çok daha kuvvetli olup partinin "düzenleme" ve "kontrol" yetkileri daha geniştir (Kapani, 1998: 190).

MP Neumann'ın tipolojisi açısından değerlendirildiğinde daha çok bireysel temsil partisi özellikleri göstermektedir. Parti üyelerinin istedikleri gibi hareket etmek konusunda bir bağlayıcılık hissetmemeleri buna bir işarettir. Üyelerin bu bağlamda partilerine karşı "sorumluluk" hissetmeyişleri her ne kadar partinin hoşgörüsü yahut umursamaması sonucu değilse de MP tersi bir durumu sağlayabilecek bir disiplinden, ideolojik ortamdan mahrum kalmıştır. MP içinde hakim olan karışıklıktan yola çıkılarak denilebilir ki partide baskın bir ortak ideoloji söz konusu değildir. Bireysel bütünleşme partilerine örnek gösterilen ABD'deki Cumhuriyetçi ve Demokratik Partiler'in ideolojik manada esnek olduklarını ve üyelerinin bu bağlamda çok daha serbest davranabildikleri biraz önce ifade edilmişti. MP içinde durum tam olarak böyle olmasa da, yani her ne kadar parti mensuplarının ideolojik olarak geniş bir yelpaze sunuyor oluşları hoşgörüle karşılanmasa da bir ortak ideolojinin öne çıkmıyor oluşu MP'yi bireysel bütünleşme partileri kategorisine sokmaktadır.¹

---

¹ Yukarıda ifade edilen bilgiler ışığında MP'nin kapatılmadan önce parçalanmasının bir ideolojik kavgadan kaynaklandığı söylenebilir. Buradan yola çıkarak parti

Sonuç

Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde ilk kurulan partilerden biri olan MP, halk nezdinde DP'ninki gibi bir karşılık bulamamış olsa da ilk çok partili seçim olarak görülen 1950 seçimlerinde seçim sisteminin oluşturduğu zorluğa rağmen meclise girebilmeyi başaran üçüncü parti olmuştur. CHP'den ayrılanlar tarafından teşkil edilen DP kurulduğu günlerde bir muvazaa partisi olmakla suçlanmış ve bunda en çok hatıra getirilen hususlar geçmişteki TCF ve SCF tecrübeleri olmuştur. MP de DP'ye bu muvazaa suçlamasını yinelemiş ve hatta daha güçlü bir şekilde DP'nin önüne çıkarmıştır. Bununla birlikte CHP karşısındaki gerçek muhalefet partisinin MP olduğunu iddia etmişlerdir. 12 Temmuz Beyannamesi ile CHP'ye olan sert tavrını yumuşatan ve 1946 seçimleri akabinde kurulan yönetimi gayrimeşru saymaktan bir ölçüde vaz geçen DP'ye karşı MP'nin dile getirdiği "muvazaa partisi" olma iddiasının Türk siyasi hayatında bir önemli bir etki ortaya koyduğu ve bunun DP-CHP ilişkisine dahi tesir ettiği akademik literatürde ifade edilmiştir.

MP'yi dikkat çekici bir parti haline getiren bir diğer husus da partinin önde gelen isimleri olmuştur. Bunlardan en önemlisi Mareşal Fevzi Çakmak İstiklâl Harbi yıllarından itibaren Türkiye'de siyasi anlamda üst mevkileri işgal eden kadronun içinde yer almış; toplumda, siyaset sahasında ve askerler arasında ağırlığı olan bir isim olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Mareşal ünvanına sahip iki askerden birisi olan Fevzi Çakmak'ın DP'nin kurulduğu yıllarda İsmet İnönü'nün CHP'deki ağırlığını dengeleyebilecek

---

içinde ideolojik esnekliğin benimsenmediği ileri sürülebilir. Ve nitekim parti parçalanmış, daha sonra ise kapatılmıştır. Bu ise partinin sosyal bütünleşme partilerinde olduğu gibi ideolojik yapısının güçlü olduğuna değil tam tersine zayıflığına işaret eder. Çünkü sosyal bütünleşme partilerindeki güçlü ideolojik yapı ortak bir paydada bütünleşmeği işaret etmektedir. MP'nin iç kargaşalardan ötürü parçalanması ise partinin kurumsal yapısının gelişmişlik düzeyi ile alakalıdır.

bir şahsiyet olarak görüldüğü düşünöldüğünde, sonrasında MP'nin kurucularından birisi olmasının önemi tahmin edilebilir.

MP'nin ortaya çıkmasında dönüm noktası 12 Temmuz Beyannamesi olmuştur. Bu beyanname şaibeli 1946 seçimleri sonrasında iktidar partisi konumunda bulunan CHP ile ona şiddetle muhalefet eden DP arasındaki tamamen kopma noktasına gelen ilişkilerin yeniden tesis edilmesini sağlamıştır. Beyanname ile muhalefet partisinin güven içinde mevcudiyetini devam ettirebileceği ifade edilmiştir. Bunun sonucunda DP CHP'ye olan tavrında bir yumuşamaya gitmiş, eski şiddetini terk etmiştir. Adnan Menderes'in ifadesiyle bu bir "taktik" de olabilir. Ve fakat bu yumuşama DP'nin meclisteki vekil sayısını yarıya kadar düşürerek yeni bir parti teşkiline gidilmesine yetmiştir.

Bu çalışmada Türk siyasi tarihindeki önemi gösterilmeye çalışılan MP'nin parti doğuş teorileri ve parti tipolojileri bağlamında nereye oturduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Doğuş teorilerine göre değerlendirilmesi yapıldığında MP'nin parlamento içinde doğan parti kategorisinde olduğu görölmüştür. Bu sonucu işaret eden başlıca husus parti kurucularının zaten parlamentoda bulunuyor olmaları ve parlamentoda gruplaşarak parti kurmaya yönelmeleri olmuştur. MP kurucularının DP'den ayrılarak parti kurmalarındaki ana motivasyonun ise yöntem konusunda farklı bir tavır benimsemeleri olduğu görölmüştür. Kriz teorileri açısından MP'nin kuruluşunu açıklamaya en uygun görölenen teorinin katılma krizi olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre görüşlerinin temsilinde bir eksik gören milletvekilleri ayrılma yoluna gitmişlerdir. Modernleşme teorisinin de MP'nin kuruluşunu izah etmede bir miktar açıklayıcılığa sahip olduğu görölmektedir. Kuruluşu çok partili hayatın yeni başladığı günlerde vuku bulan MP, DP ile birlikte mecliste de bulunan bir parti olarak çoğulculuğun oluşmasına katkıda bulunmuştur. Diğer taraftan MP'nin kurulmasının tıpkı DP'de olduğu gibi, bir anlamda modernleşme kaygısıyla iktidar mevkiini işgal eden gücün muhalefet partilerine siyaset sahasında yer açması ile mümkün olabildiği barizdir.

Parti tipolojileri açısından MP'nin bir kadro partisi özelliği gösterdiği görülmüştür. Parti kurucularının daha önce de milletvekili oluşları ve parti mensuplarının seçkin bir grup arz etmesi bu sonuca işaretir. Ayrıca parti kısa ömründe büyük kitlelere yayılma fırsatı ele geçirememiştir. Diğer taraftan partide merkeziyetçiliğin ve parti içi disiplinin zayıf olması, üyeler arasındaki birlik ve bütünlüğün olmaması MP'nin kadro partisi olduğunun bir diğer göstergesidir. Bir başka tipolojik sınıflandırmaya göre ise MP bireysel temsil partisi kategorisine denk düşmektedir. Ortak ve güçlü bir ideolojik yapının olmaması, parti içi disiplinin çok zayıf olması bunda etken sayılmıştır.

MP ortaya çıkarken CHP'ye asıl muhalefeti kendilerinin yaptığını iddia etmiş ise de seçmen nezdinde bu karşılığı bulamamıştır. Katıldığı ilk ve son seçim olan 1950 seçimlerinde muvazaa partisi olmakla suçladığı DP'nin dört milyondan fazla oyuna mukabil MP 240.209 oy alabilmiştir. MP'nin ortaya çıkmasıyla DP'nin daha tutarlı ve disiplinli bir yapıya bürünmesi DP'nin hayatını bir bakıma kolaylaştırmış görünmektedir. MP ise parti disiplinini sağlayamamış bir parti olarak devamlı kargaşa ve çalkantılar yaşamış ve DP'de olduğu gibi, bir şekilde tutarlı bir parti haline gelememiştir. Bununla birlikte kapatılan MP yerine, 1950 seçimlerinde meclise girebilmiş tek MP'li olan Osman Bölükbaşı önderliğinde bir kısım eski MP'li tasfiye edilerek yeni bir parti (CMP) kurulmuştur. Bu yeni parti MP'nin sahip olmadığı bütünlüğü sağlamış ve 1954 seçimlerinde de, 1957 seçimlerinde de MP'den çok daha yüksek oylar alarak Meclis'te yer bulabilmiştir.

Kaynakça

Ağaoğlu, S. (1992). Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.

Ahmad, F. (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980). İstanbul, Türkiye: Hil Yayın.

- Çakmak, İ., & Pehlivanlı, H. (2022).** Hikmet Bayur'un Nazarından Kemalizm. **Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi.** (9), 61-80.
- Çaylak, A. (2004).** **Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı** (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Keh6sQzap4ZTp8dqWPIH1Lf3Ph2J9b4u7-q8IwErHEYEZwvS32EpwjOKCf5n_aeK
- Çaylak, A., & Kaymal, C. (2021).** 27 Mayıs ile 12 Mart Arası Dönemde Muhalefetin Sembol İsmi: Osman Bölükbaşı. **İnsan ve İnsan.** 8(29), 49-64.
- Cevik, A. (2022).** Türkiye'de Siyasi Partiler Arası Rekabette Din-Devlet İlişkilerine Dair Tartışmalar: Millet Partisi Örneği. **İnsan ve İnsan.** 9(34), 29-43.
- Çiftçi, A. (2019).** Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1946-1950 Yılları Arasındaki Siyasal Faaliyetleri. **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** 21(2), 967-985.
- Duverger, M. (1974).** **Siyasi Partiler.** (Çev. Ergun Özbudun), Ankara, Türkiye: Bilgi Yayınevi.
- Eroğul, C. (1990).** **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi.** Ankara, Türkiye: İmge Yayınları.
- Ertem, B. (2010).** Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947). **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.** 16(11), 252-273.
- İnanç, H., Erdoğan S. & Güner, Ü. (2007).** Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Sağlayan Sosyo-Politik Nedenler. **Akademik Bakış.** (13), 1-18.
- Kapani, M. (1998).** **Politika Bilimine Giriş.** İstanbul, Türkiye: Bilgi Yayınevi.
- Karpat, K. (2010).** **Türk Demokrasi Tarihi.** İstanbul, Türkiye: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (1959).** **Turkey's Politics Transition To A Multi-Party System.** Princeton: Princeton University Press.
- Koçak, C. (2012).** **İktidar ve Demokratlar Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt 2.** İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- La Palombara, J. & Weiner, M. (1966).** **Political Parties and Political Development.** Princeton: Princeton University Press.

- Özbudun, E. (2016). Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi.** İstanbul, Türkiye: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1996). Siyasal Sosyoloji.** Ankara, Türkiye: Gündoğan Yayınları.
- Sarol, M. (1983). Bilinmeyen Menderes I.** İstanbul, Türkiye: Kervan Yayınları.
- Timur, T. (1991). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş.** İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Toker, M. (1990). Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950.** Ankara, Türkiye: Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011.** Erişim adresi: <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>
- Vatandaş, C. (2016). Cumhuriyetin Tarihi.** İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yeşil, A. (2001). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş.** Ankara, Türkiye: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.** İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Zümrüt, Ş. (2004). Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi.** (Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Keh6sQzap4ZTp8dqWPIH1F1fmDNn_8tX93i5HEbqea41Ezf8Nfe2CIFNXB1wxqZ5

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, Bilgi Dergisi'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by Bilgi).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Muttaki ÜNLÜ tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Muttaki ÜNLÜ, as no additional acknowledgement has been made).

Extended Abstract

Evaluation of The Nation Party Within The Context Of Origin Theories And Political Party Typologies

Muttaki Ünlü

Being one of the political parties that made an appearance in Turkish political life with Turkey's transition to a multi-party system The Nation Party (NP) has important aspects that are worth being researched despite its short life and not-so-shiny political adventure. The international atmosphere following the World War II made countries push for their legitimate places in the new world order. In this regard the transition to a multi-party system in Turkey deserves particular attention. Sharing the opposition seats in the parliament with the Democratic Party (DP) in the first years of the multi-party life the NP has an important place not only for being one of the first political parties of the Republic but also for having a significant impact on politics even after it was proscribed. This article purposes to evaluate the NP within the context of origin theories and typologies that are put forward about the political parties. Mainly this work tries to answer the questions "How the NP can be explained in the framework of origin theories? With regards to political party typologies to which one it suits the best?". The main conclusion reached with regards to origin theories is that the NP can be included within the category of inside-parliamentary parties, that its the origin can be explained with representation and modernisation crises. In the context of party typologies, it is understood that the NP shows the characteristics of a cadre party according to one approach and the party of individual representation according to another.